

Lichte gemeenschappen en hechte relaties

Baukje Prins

Duyvendak & Hurenkamp interpreteren de fenomenen die zij hebben ontdekt op verrassend optimistische wijze. Nederland is weliswaar cultureel homogeen geworden, maar het is de homogeniteit van een progressieve moral majority. Het links-liberale gedachtegoed is gemeengoed geworden. En de lichte gemeenschappen vormen de ideale tussenweg tussen het schrikbeeld van een kille neoliberale samenleving van eenzame en egocentrische individuen, en het schrikbeeld van verstikkende of 'zware' gemeenschappen als het traditionele gezin of de gesloten geloofsgemeenschap. Wat nadelen leken, wordt tot voordelen omgetoverd. Dat geeft de links-liberale burger weer moed, en dat is wel nodig in deze tijden van rechts-liberale zelfingenomenheid en zelfgenoegzaamheid.

Toch zou ik bij die optimistische interpretaties kanttekeningen willen plaatsen: sommige om het optimisme te temperen, andere om het optimisme juist aan te wakkeren. Ten eerste is het nog maar de vraag hoe progressief de moral majority precies is. Niet voor niets waarschuwen Duyvendak & Hurenkamp dat we hier spreken over waarden die mensen zeggen te hanteren, en niet over gedrag. Zo wil ik best geloven dat een grote meerderheid van de Nederlanders tegenwoordig aangeeft met homoseksualiteit geen enkel probleem te hebben en dat mannen en vrouwen gelijk zijn. Maar, wat dan te denken van politie-agenten die weigeren proces-verbaal op te maken wanneer een man een aanklacht wil indienen tegen zijn burens die hem constant belagen en lastig vallen vanwege zijn homoseksualiteit? Wat te denken van de klachten van homoseksuele leraren dat zij zelf het met hun leerlingen nog wel aandurven, maar zich niet gesteund voelen door hun directie? Wat te denken van het geringe percentage vrouwen dat economisch zelfstandig is? Van de geringe bereidheid van werkgevers en overheid om te zorgen voor een fatsoenlijke regeling voor kinderopvang? Wie de muziekclips van MTV en TMF bekijkt, of de meisjes die zich via de commerciële tv kanalen na middernacht aanbieden voor sexy conversaties, kan zich vertwijfeld afvragen of dit het is wat we bedoelden toen we ons wilden bevrijden van de zware seksuele moraal. Het progressieve gedachtegoed is doorgesijpeld, maar in sterk verdunde vorm, klaargemaakt voor consumptie. Het is wel heel erg licht links (left lite)

geworden.

Ten tweede: Nederlanders zijn lid van lichte gemeenschappen en beschikken over uitgebreide netwerken. Onze wereld is in die zin groter geworden, en dat is mooi. Maar wat Duyvendak & Hurenkamp vergeten te vermelden is dat ook de (post)moderne mens niet kan zonder een kleine kern van hechte bindingen. Ook moderne individuen, mag ik hopen althans, gaan sterke commitments aan met een kleine kring van naasten. Die kring van naasten heb je niet altijd gekozen (denk aan ouders of broers en zussen), maar je kunt wel instemmen met de band die je met ze hebt. En ook al begint een vriendschap of liefdesrelatie in principe met een keuze op grond van gevoelens van verwantschap, naarmate die band langer duurt ontstaat er een gehechtheid op grond van een gedeelde geschiedenis. Ook hier kun je niet blijven spreken van een vrije keuze. Afscheid nemen (wanneer iemand emigreert, een lange reis gaat maken, jou in de steek laat of sterft) is niet zoiets als het opzeggen van een lidmaatschap van een club of een vereniging: het doet pijn, het valt zwaar. Maar de binding zelf is dat niet. Zoals de titel van een, toegegeven, nogal sentimenteel liedje luidt: 'he ain't heavy, he's my brother'.

Iets dergelijks geldt ook voor de politieke gemeenschap, het land waarvan je niet op grond van keuze, maar op grond van geboorteplaats dan wel afkomst, burger bent. Als het leven in die gemeenschap je bevalt, dan is de band niet zwaar, dan stem je ermee in. En vaak merk je pas hoe bepalend die gemeenschap is voor je eigen gevoel van welbevinden, van je 'thuis' voelen, wanneer je een tijdje ergens anders bent geweest. We weten van Nederlandse emigranten die al decennia lang elders wonen en volkomen zijn ingeburgerd, dat ze hun Nederlandse afkomst koesteren, zich omringen met Nederlandse paraferalia en Nederlandse vrienden en kennissen. Duyvendak & Hurenkamp menen dat het inzicht dat ook Nederlanders deel uit maken van gemeenschappen (al zijn het dan gemeenschappen van het lichte soort) kan helpen bij het 'verlichten' van de zware gemeenschappen van anderen. Zelfkennis en 'jezelf laten kennen' zijn daarvoor inderdaad belangrijke voorwaarden. Maar dan lijkt het me belangrijk dat we toegeven dat ook schijnbaar volledig geïndividualiseerde mensen wel degelijk hechte en heftige verbintenissen aangaan, en dat we die verbintenissen hard nodig hebben om ons een beetje 'mens' te voelen.

Deze kanttekeningen leiden tot enkele reflecties op wat Duyvendak & Hurenkamp beschouwen als de taak van de linkse politiek: het 'verlichten' van zware gemeenschappen. Dat betekent dat mensen de mogelijkheid moeten hebben om interne kritiek te leveren zonder dat ze direct uit de gemeenschap worden verstoten

(voice), en dat ze, wanneer ze liever willen vertrekken, niet worden opgesloten of achtervolgd (exit). Die 'verlichting' kan inderdaad niet bereikt worden via bestrijding en afwijzing. Die sorteren juist het averechts effect dat mensen zich nog meer terugtrekken in hun eigen gemeenschap. De strategie kan beter bestaan uit meer indirecte en vriendelijker vormen van bemoeienis: via onderwijs de horizon verruimen, via voorlezen of tonen van andere mogelijke manieren van leven. Maar een dergelijke strategie van verleiding werkt vooral voor diegenen die iets missen, die de druk van hun eigen gemeenschap als onderdrukkend en verstikkend ervaren. In zware, traditionele of religieus-orthodoxe gemeenschappen zijn dat met name, en niet toevallig, vaak vrouwen. Voor hen kan de moderne levensstijl een wenkend perspectief zijn.

Maar ons (zelf)inzicht in het vitale belang van hechte bindingen doet ons beseffen dat het zich losmaken van een zware gemeenschap niet alleen moeilijk is omdat zo'n gemeenschap je niet wil laten gaan, maar ook omdat het je eigen gemeenschap is: de gemeenschap waar je in bent opgegroeid, die je (for better and for worse) heeft gemaakt tot wie je bent. Afscheid van zo'n gemeenschap betekent ook dat je je los moet scheuren van mensen aan wie je gehecht bent geraakt, en dat voelt als snijden in je eigen vlees. Met andere woorden: het is van groot belang niet alleen oog te hebben voor de opties van voice en exit, maar ook voor diepe gevoelens van loyaliteit (Hirschmanns loyalty). Veel tweede- en derde-generatie moslima's proberen zich te ontworstelen aan hun milieu ? dat is niet noodzakelijk hetzelfde als ontworteling. Niettemin, als haar loyaliteit niet wordt beloond of haar stem niet wordt gehoord, en een vrouw geen andere uitweg meer ziet dan te vluchten, dan beschikt ze alleen over een reële exit-optie als ze vervolgens ook ergens terecht kan. En het is vooral de omringende samenleving die verplicht is haar opvang te bieden. Vertaald in termen van beleid: voldoende steun en subsidie voor blijf-van-mijn-lijf huizen, voldoende aandacht en expertise bij de politie omtrent huiselijk geweld, goede regeling voor verblijfsvergunningen e.d.

Anderzijds, de strategie van de verleiding werkt averechts voor wie niet het gevoel heeft iets te missen in de eigen gemeenschap. Voor wie erkenning van eigenwaarde eerder binnen dan buiten de gemeenschap te verwachten valt. En dat laatste geldt in zware, traditionele of religieus-orthodoxe gemeenschappen vooral voor de mannen. Dat zogenaamde voorlezen van hoe het anders kan, wekt dan geen verlangen, maar ressentiment of wrok dat zo'n leven voor jou toch niet is weggelegd. Immers, om een 'licht' bestaan te kunnen leiden, moet je over veel sociaal, cultureel en economisch kapitaal beschikken. De huidige discriminatie op de arbeidsmarkt, de uitsluiting en stigmatisering van met name jonge Marokkanen

werkt funest. De belofte dat meer onderwijs ook meer kansen op de arbeidsmarkt oplevert, zal moeten worden ingelost. Vertaald in termen van beleid betekent dat: meer subsidie voor werkgelegenheidsprojecten voor jonge allochtonen, steun voor positieve discriminatie en diversiteitsbeleid op de werkvloer, en strijd tegen discriminatie en racisme op de arbeidsmarkt.

Tenslotte: we moeten niet blind zijn voor het feit dat er mensen zijn die zich, hoe veel ze ook weten, hoe goed geïnformeerd en open-minded ze ook zijn, toch uiteindelijk niet voelen aangesproken door een meer liberale, meer lichte of losse manier van leven. Die er niet akkoord mee kunnen gaan dat een homoseksuele relatie evenveel waard is als een heteroseksuele, dat abortus een recht van vrouwen is of euthanasie een recht op verlossing uit ondraaglijk lijden. Die erkenning van echte diversiteit, van fundamentele verschillen van opvatting, doet een beroep op de moeilijke deugd van tolerantie. Op dit punt ben ik het helemaal met Duyvendak & Hurenkamp eens. Het lijkt er op dat we opnieuw moeten leren wat tolerantie is: het verdragen van wat voor ons eigenlijk onverdraaglijk is. Dat geldt voor zowel overtuigde christenen en moslims als voor overtuigde progressieven en liberalen.

Baukje Prins is universitair docente Sociale Filosofie aan de Rijksuniversiteit Groningen